

MARCSÁK GERGELY

„... ROSKAD AZ ERKÖLCS, BOMLIK A KÉVE”

– VERSESZMÉNY ÉS MÚLTIDÉZÉS VÁRI FÁBIÁN LÁSZLÓ KÖLTÉSZETÉBEN

Vári Fábián László József Attila- és Magyarország Babérkoszorúja díjas költő, író, néprajzkutató 1951-ben született Tiszaújlakon. A hatvanas években kezdődő pályafutása során mára a kárpátaljai magyar irodalom élő klasszikusává vált, sőt, ma is gyarapodó, formálódó életműve egyetemes irodalmunk jelentős, megkerülhetetlen költői teljesítménye. Munkásságáról nehéz újat mondani, hiszen sok szakíró vizsgálta már költészetét, illetve a Magyar Művészeti Akadémia *Közelképek írókról* c. sorozatában összefoglaló igényű monográfia is megjelent róla Papp Endre irodalomkritikus tollából. Ennek ellenére bízom benne, hogy a kiragadott versek elemzése adott aspektusból eredményes lehet, és új szempontokkal gazdagíthatja az ilyen irányú irodalomelméleti kutatások egészét.

Vári Fábián művésze elemzői szerint is szorosan összefonódik olyan hívószavakkal, mint a makacs meg nem alkuvás és az erkölcsi tartás, amire saját pályája, költői indulásának érvényesülési nehézsége a legjobb példa. Ez alatt konkrétan a nemzeti értékrend iránti korai elköteleződésére, és a publikálási lehetőségek beszűkítésével fenyegető szovjet irodalompolitikai vezetéssel való szembenállására gondolok. E gondolat és ezen hívószavak mentén előadásomban arra szeretnék rávilágítani, hogy Vári Fábián László költészetében milyen fontos a múltidézés, a nemzet és nemzetrész kollektív emlékezetének szerepe, valamint, hogy a szerző a rendszerváltás előtti és utáni idők tapasztalatainak birtokában milyen verseszményt tart követendőnek. Ebben versek és a szerzővel készült interjúk egyaránt segítségül szolgálnak.

Költői magatartása, világlátása természetesen a gyermek- és ifjúkorában megtapasztalt élményekben gyökerezik. Karakán rendszerellenessége igen korán kialakult, amiben a népet sanyargató és az élet minden területére betolakodó szovjet hatalom visszásságai mellett valószínűleg a sztálini

lágereket megjárta édesapa, Fábíán László hatásának is fontos szerepe volt. Az apai örökségről *Permanens Trianon* című 2010-es jegyzetében így vall a szerző: „Az én apám, aki már csehszlovák állampolgárnak született, engem a magyar irredenta eszmék költészetén nevelt. Így, másodgenerációs kisebbségiként 10-12 évesen olvastam először Ábrányi Emilt, Pósa Lajost és Reményiket.”¹ Ezt a hatást egy Penckófer János készítette interjúban pedig egyenesen tehetségének kibontakozásához vezető gyújtópontként értékeli. A Szolyva és a grúziai Tbiliszi lágerében szenvedő édesapa története később Vári Fábíán életrajzi regényeiben, a *Tábori postában* és a *Vásártérben* is megjelenik, magyarságáért ártatlanul rárótt szenvedése pedig olyan verseknek is kiemelt szereplőjévé teszi, mint a *Jég és korbács*, a *Már ma éjjel*, vagy a *Változatok a halotti beszédre*. Az öröklött dac pedig a költői hivatástudatot is determinálja, amit mi sem bizonyít jobban, mint, hogy az itt említett versek rendre Vári Fábíán László ars-poeticájának is szép megfogalmazásai:

„Talán a teremtés alvó emléke
láncolta hozzám e jó szagú világot.
Emlékszem, tudom, minden ízére,
midőn majd más térben s időben járok.
Addig is ölelném, festeném folyton,
agyagból tovább álmodnám bronzba,
szerelme idején tetten érném
a virágot, mielőtt ledől a porba!
Ám mellkasom mélyén, ha reng a lélek,
mit a száloptikás kamera sem lát,
azt vérrel lehet csak... Ezért mártom
szívem mélyébe olykor a pennát.”

(*Változatok a halotti beszédre*)

Ez a konok igazságérzet pályafutása első felében a hatalommal szembe-
helyezi, mert tehetségét nem hajlandó az irodalompolitika kívánalmainak
alárendelni, nem akar egy önálló kötetet akkoriban valószínűleg legitimálni
képes Lenin-verseket írni. A polgárjogi mozgalomban való részvételéért
az egyetlen megbuktatják, és besorozzák a szovjet hadseregbe, két évig
szolgál az NDK-ban. Katonaéveinek hiteles krónikája 2011-ben megjelent
Tábori posta című regénye. Hazatérte után sem enged a megfélemlítésnek,

¹ VÁRI FÁBÍÁN LÁSZLÓ: *Permanens Trianon*. *Együtt* 2010/2, 5. o.

inkább a hallgatást választja, nagyon keveset publikál, amit jól példáz, hogy *Széphistóriák* című első kötete csak 1991-ben jelenhetett meg.

Verseszeménye kialakulásában egy másik esemény, diákjeveinek néprajzi gyűjtései, a népköltéssel való ismerkedés is meghatározó mozzanat volt. Kárpátalján az 1970-es években kezdődött el egyfajta magyar szellemi megújulás, ami Kovács Vilmos költő, író, polgárjogi harcos fellépésével és a Forrás Stúdió megalapításával fémjelezhető, és ennek egyik kísérő jelensége volt a kárpátaljai magyar népköltészeti gyűjtések fellendülése az Ungvári Állami Egyetem Magyar Filológiai Tanszékének bázisán. Vári FABIÁN László néprajzkutatóként is ismert, *Vannak ringó bölcsők* című ballada- és népdalgyűjteménye több kiadást is megért. Ehhez, mint a gyűjtemény bevezetőjében fogalmaz, „egy múltat és történelmi hagyományait egyaránt vállaló nemzetiségi tudatot, kultúrát, a közösségi gondolkodás új formáit létrehozó és elindító nemzedéknek kellett felnövekednie.”² A népköltészeti kincsek rendszerező megóvásának kérdése a gyökereit és múltját kereső kárpátaljai magyar közösség értelmiségét a népművészet termékeinek tudatos rögzítésére sarkallta. A Penckófer János készítette interjúban külön kitér a népköltészet szellemi fejlődésében betöltött szerepére, és arról is szól, hogyan kölcsönöznek, hogyan tanulnak korának szépírói ebből az ősi kincsestárból: „Azt, hogy költői kibontakozásom a balladák és népdalok mélyebb megismerésével egyszerre indult, le sem tagadhatnám. Ismerőim, akik régóta érzékelik nálam a balladákra mutató epikum dominanciáját, maguk is tudják, hogy ez a kapcsolat sokkal többről szól, hiszen rendszerint verssoraimon is kiüt a „vadrózsák” s más mezei virágok óhatatlanul rám tapadt hímpora. (...) Szürrealista látásmódnak és beszédnek mondjuk ezt már jóideje, ami az én felfogásom szerint valaha tán sámánok és táltospapok mágiaközeli képessége volt. Majd felfedezvén és eltanulván – 20. századi lírikusaink egész sora alkalmazta ezt a nyelvet, itta e forrás mennyei eredetű vizét...”

Vári FABIÁN László számára hálás feladat a néplélek rezdüléseit megörökítő balladák, népdalok világával való kísérletezés, expresszív soraiban ugyanis meglepő természetességgel alkalmazza a folklór letisztult képességét. Monográfusa, Papp Endre is fontosnak érzi, hogy már az első verseskötet, a *Széphistóriák* anyagában rámutasson arra, hogyan forr össze egyetlen lírai énben a múlt és jelen tapasztalata, a költői személyiség és a közösség emlékezete a népköltészet megidézése által. Ide sorolja például a *Három árva*, a *Monda*, vagy a *Fordított virágének* című verseket.

² Vári FABIÁN László, *Vannak ringó bölcsők (Kárpátaljai magyar népballadák és népdalok)*, Ungvár–Budapest, Intermix Kiadó, 2012, 10. o.

„Nem kell a virágnak ének,
szirmai úgylégnek
a napon.

Azt meg csak a bibék tudják,
a szemembe miért húzom
kalapom.”

(Fordított virágének)

Nem véletlen, hogy előadásom címében Vári Fábián László *Jó, hogy az éjjel* című versét idéztem, amely ajánlása szerint (*Jókai Anna nővéremnek*) a szerző kortársához szól, hiszen a verseszmény megnyilatkozása mellett a történelmi korok bűnöseinek elmarasztalása is szerves része a versnek. Ilyen moralizáló gondolatok gyakran szövik át Vári Fábián pályatársakhoz vagy nagy elődökhöz szóló, nekik címzett verseit. Gyakran a nemzetféltés, a keresztény értékrend és erkölcs eltékozlása felett érzett keserűség hatja át gondolatait. Ezekből az izgalmas és sokatmondó szövegekből pedig az életműben akad bőven, a szerző nem rejti véka alá, hogy világnézetéből adódóan az irodalom népnemzeti irányzatát képviseli. Ez tehát nemcsak a nagyra becsült elődök, például Illyés Gyula és Nagy László első versein tapasztalható hatásában, hanem abban is megnyilvánul, hogy több versét olyan nemzeti érzelmű pályas és kortársának ajánlja, mint Jókai Anna, Csoóri Sándor, Döbrentei Kornél, vagy Görömbei András, az ismert irodalomtörténész. Érdemes elidőzni ezen pályatársakhoz, szellemi példaképekhez szóló versek fölött.

Vári Fábián László ilyen versei közül talán az egyik legkorábbi jutott néhány napja a birtokomba. Az Ukrajnai Írószövetség Kárpátaljai Megyei Szervezete és a Kárpáti Kiadó közös gondozásában látott napvilágot évente az *Évgyűrűk* című almanach-sorozat 1988 és 1991 között. Mint azt monográfiájában Dupka György is kiemeli, a szerzők az ungvári József Attila Alkotóközösség tagjai voltak. Az előbb említett Vári Fábián-verssel, a Farkas Árpádhoz szóló *E földről* című költeménnyel az 1989-es *Évgyűrűket* nyitja a szerkesztő. A későbbi Kossuth-díjas erdélyi költőtárs, a kisebbségi sorsot Vári Fábián Lászlóhoz hasonlóan megélő és megéneklő szépíró megszólítása ezúttal is teret engedett olyan kérdések felvetésének, mint a feltétel nélküli hazaszeretet és a szülőföldhöz való ragaszkodás, minden nehézség közepette:

*E földről én el nem futhatok,
S meg sem halhatok készakarva.
Feszül rajtam a bánat inge
Kikeményítve, kivasalva.*

(E földről)

A szerző versidejéről persze az is sokat elárul, hogy Farkas Árpád módján kíván megszólalni, a közösen vállalt nemzetiségi költő szerep attribútumai összeadódva képesek új dimenziókkal gazdagítani a lírai világot. Vári Fábíán sorsközösséget vállal, ugyanakkor beépít, kölcsönöz. Ezért szintén önmagát is elítéli, a büntetés eszköze pedig az istenivel rokon élet és halál fölötti entitás, a vers:

*Mert Farkas Árpádként beszéltem,
Irgalom számomra ne legyen!
Tömöm e verset puskacsőbe
És szétloccsantom a fejem.*

(E földről)

Jég és korbács című verse, melyet Fekete Gyula író, szociográfusnak ajánl, a korábbiakban bemutatott apaarchetípusra is visszautal, és az aranyvesszőből font korbács motívumában mindazon szellemi értékekre, amiket fiára hagyott. Éppen ezek feledésbe merülése, a morális romlás következménye sok természeti, növényeket csonkító csapás, ami itt még képes beszéd ugyan, de a vers záró részében számtalan kegyetlen abortusz-ként konkretizálódik. A borzalmas látomás mégsem rettent el a lírai ént, a szülőföldje mellett végsőkéig kitartó és bizakodó kárpátaljai hang szól a sorokból: „Nézz körbe: ronesolt / a jég és amputált. / Még ránganak / az ellátatlan csonkok. / Megvetem e rangom- / aluli halált, / de tábort / az ő nagyságos / kedvéért sem bontok. // Nekem ezer éve / itt fogan az étel – / a fekete földben / és az almafán. / S ha néha megsorozod / durva jégsöréttel, / foghatja vén fejét / sírjában apám.” (*Jég és korbács*) Az sem véletlen, hogy az „*elhajtott magzatok*” nyugtalanító látomásával Fekete Gyulához fordul, hiszen ő, Papp Endre szavaival élve, „a népesedés ügyének egyik első apostola volt e honban”.³

³ Papp Endre, *Vári Fábíán László* (monográfia), Budapest, Magyar Művészeti Akadémia, 2016, 144. o.

Az előbbiekhez hasonló közösségvállalást, szellemi, világlátásbeli azonosságot nyilvánít ki Vári Fábián az előadásom címében idézett *Jó, hogy az éjjel* című vers megszólítottjával, Jókai Annával is. Az előbbiekhez képest sokkal kevésbé elvont, üzenetei könnyebben dekódolhatók. Valódi történelmi számvetés, az eltelt száz év hányattatott sorsú magyar közösségeinek panaszja szól a versből: „De jó, hogy nevünkön még a porta, / Strasbourgba járunk mégis raportra. / S mire való e Canossa-járás? / Kiújul, szaggat a fantomfájás: / Kassa. Kolozsvár. Naplemente. / Számunkra száz év eltemetve.” (*Jó, hogy az éjjel*)

A történelem, elmúlt századunk általános félelemben telt évtizedeinek okát (gondoljunk csak a lágerfogságtól halálukig rettegő elhurcolt kárpátaljai magyar férfiakra) a régi értékektől való távolodásban, az új, kozmopolita szellemi irányzatok terjedésében keresi. Fontos motívum a krisztusi keresztthalál és véráldozat megrendítő hiábavalósága. Mindez persze a szerző posztmodern versről vallott nézeteit is kifejezésre juttatja, hiszen az idézett vers ekképp folytatódik: „Mások meg türelmünk fonálát mérik. / A lant idegét folyton cicerélik, / és hajtogatják: Ez az új ének. / Ettől habókos, laza a lélek, / roskad az erkölcs, bomlik a kéve. / Hiába ontatott a Bárány vére.” (*Jó, hogy az éjjel*)

A múlt és a jelen keserősége a *Jó, hogy az éjjel* című versben érdekes módon mégsem letargikus, Vári Fábián László költészetére egyébként jellemző apokaliptikus látomásokba fut ki. Utolsó sorai az optimizmus hangján szólalnak meg, és arra biztatnak, hogy a bátorság és elszántság végül eredményre vezet. A félelem leszerelését szorgalmazza, hiszen egy olyan kort mutat be, amelyben „*a gyermek is megtudhatja*”, kik történelmünk valódi bűnösei, a verset idézve: „*a rettegésnek ki volt az atyja*”.

Végül, hogy Vári Fábián László személyes, direkt módon megnyilvánuló verseszemléjéhez közelebb kerüljünk, idézni szeretnék Penckófer János velem készített interjújából. Ez a beszélgetés a költő *Jég és korbács* verseskötetében is helyet kapott, címe pedig rendkívül beszédes: *Verset, ne ocsmány varangyot*. Az ebben foglalt, versről szóló gondolatok így hangzanak: „... a vers minőségének kérdésében mindenki saját ízlése, olvasási kultúrája, rokon vagy ellenszenve alapján formál véleményt. S ebben – legalábbis nálam – nem játszik szerepet, hogy gazdagon burjánzó költészetünknek ki melyik vonulatába vagy szekértáborába tartozik. Csak a vers a fontos, amely ha valóban jó, szólhat bármiről, de azt a líra arisztokratikus méltóságával tegye. Adjon érzelmi többletet, üzenjen, keltsen visszhangokat, hogy az olvasó

hetek múltán is érezze az újraolvasás kényszerét, legyen élmény a vele való találkozás.⁴ Bátran állíthatom, hogy Vári Fábián László versei az itt felsorolt kritériumoknak megfelelnek, a találkozás ezzel a témákban, képekben, metaforákban gazdag költésszettel valóban élmény, és az olvasókban számos új gondolatot generál.

Azt, hogy a múltidézés, a történelmi képek megelevenítése milyen fontos része ennek a lírai világnak, már az eddigiekben is tapasztalhattuk. Most azonban egy olyan konkrét vers példáján is szeretném ezt szemléltetni, amelyben a szerző családi emlékezetét produktív párhuzamba állítja a közösség emlékezetével, nemzetünk történelmével. Ez a vers nem más, mint a lírai családtörténetként is olvasható *Változatok a halotti beszédre*. Ahogy a korábban tárgyalt költeményeknek, szintén van megszólítottja, az alcím: *Zoltán fiamnak*.

A vers életműben elfoglalt fontos helyét bizonyítják Papp Endre gondolatai is, aki „reprezentatív” alkotásként tekint rá, ami szerinte a „jövő antológiáiban” képviselni tudná Vári Fábián László líráját. Olyan összegző versnek tartja, melyben „egy családtörténet keretében a lírikus pátriájának sorsa”⁵ is megelevenedik. Látható tehát, hogy az egyéni emlékezet és problematika a múltban kutakodva közösségivé emelkedik és nemesül.

Hogy a címválasztásban éppen a legősibb magyar szövegméltunkhoz nyúlik vissza a költő, nem meglepő, ismerve az életmű sűrítő képességét, mely a történelem, valamint a népi és a régi egyházi műveltség bevonásával magában egyesíti évezredek kultúránk gazdag motívumrendszerét. Ezen kívül egyetemes emberi értékeket is felmutat, a címben megjelölt *Halotti beszéd és könyörgés* teremtéstörténetének, valamint a vers első részében megjelölt bibliai Ábel alakjának mitikus világában a családfa már nem lehet csupán egy nemzetsége, az egész emberiséget szimbolizálja. Ezáltal pedig a végzetről szóló költői látomások is egyetemes érvényűek, apokaliptikus jövőképet vetítenek elénk.

Érdemes azt is megfigyelni, hogyan reflektál a cím a klasszikus irodalmi hagyományokra, milyen kapcsolatban áll a mű Kosztolányi Dezső vagy Márai Sándor *Halotti beszédével*. „Hát miért vagyok én ennyire fontos?” – teszi fel a költői kérdést Vári Fábián László család és egyén, közösség és egyén konfliktusában, és szinte magától értetődően tárul fel Kosztolányi válasza:

⁴ Penckőfer János, *Verset, ne ocsmány varangyot* (interjú) In. Vári Fábián László, *Jég és korbács* (versek), Budapest, Írók Szak szervezete, 2010, 92. o.

⁵ Papp Endre, *Vári Fábián László*, Budapest, Magyar Művészeti Akadémia, 2016, 178. o.

mert ő „milliók közt az egyetlen”, az egyszeri és megismételhetetlen gondolkodó entitás. Máraival pedig a hazából kitaszított alkotó keserűségében, a szétszóródás, a nyelv- és kultúrávesztés felett érzett bánatban rokon: „Négy apa után hárman maradtunk. / Félárbocon nevünk lobogója. / Jimmy Fébien fent Canadában, / s az ő öccsének sem lesz már utóda.” (*Változatok a halotti beszédre*)

A vers négy szerkezeti egységre osztható, melyeket a szerző arab számokkal jelölve választ el, és bár a címben megjelölt *változatok* kifejezés erős tagoltságot feltételezhet, azok tartalmilag mégis kapcsolódnak, egy gondolatmenetet fűznek egyre tovább, jól felépített és megszerkesztett írásműről tanúskodnak. Az első rész beszippantja az olvasót a vers különleges dimenziójába, ahol az erdőirtás okozta környezetrombolás valósága egy transzcendens világgal találkozik. Felvezeti a vers témáját, és beemeli a költeménybe a családfa motívumát, ami a második részben válik különös fontosságúvá.

A második, leghosszabb szerkezeti egység az ősök felkutatásának és a nemzeti történelem fontosabb állomásainak színhelye. Itt emelkedik közösségivé az egyén emlékezete, itt válik kiemelt fontosságúvá a történelem megidézése. Papp Endre megfigyeli, hogy az archaizáló elemek (tűzáldozat, ördögsegek) és a neologizmusok (computertomográf, gének) keveredése egyedi stílusértékkel bír, az idősíkok szinkroniáját eredményezi, ahol egyetlen lírai énbén egyesül a múlt és jelen tapasztalata, a költői személyiség és a közösség emlékezete. A nemzet, nemzetrészt emlékezete pedig maga a történelem, annak jelenetei expresszív erővel villannak fel a versben.

A családfa történetének első, időben behatárolható alakja, mint Vári Fábíán László írja, „ős üköm nemzéseképtelen öccse”, akit „Bocskai vitézlő kapitánya”-ként említ a kétszázötvenedik évgyűri környékén. Egy nagy ugrással máris egy XIX. századi kolerajárvány idejében találjuk magunkat, ami megtizedelte a családot. A költő ezután apai nagyapjáról tesz említést, aki sok utódot nemzett, de a történelem viharai, a két világégés, az országcsönkítések a nemzetséget újra veszélybe sodorták. Így jutunk el napjaink siralmas állapotaihoz, ahol az atyafiság szentsége megbomolni látszik, és a világban szétszóródott rokonság sem viszi tovább a sok viszontagságot megélt család nevét. Ezt mutatja fel örökségül, végső számvetésül a vers ajánlásában említett Zoltán fiának a szerző: „Jöjj, fiam, lássad: így fest az ábra. / A históriák így érnek véget. / Az íveket az Úr angyala írja, / de sokra a Sátán lehel pecsétet.” (*Változatok a halotti beszédre*)

A *Változatok a halotti beszédre* harmadik és negyedik egysége már a költői személyiség egyéni problémáit tárja elénk. Az előbbi a halál és az elmúlás borzalmaival szembenező ember rémálmokkal terhelt keserű gondolatait jeleníti meg, míg a negyedik egyfajta költői ars-poetica, az élet örömeihez ragaszkodó, a múlandó szépségek megörökítésére törekvő alkotó vallomása.

Összefoglalva látható tehát, milyen fontos Vári Fábián László számára a nemzeti múlt megidézése verseiben, milyen lényeges eleme ezeknek a történelmi számvetés. Ha a jövőbe valóban optimistán szeretnénk tekinteni, lényeges, hogy ősi gyökerű kultúránk szegmenseit és népi kincseinket a fiatal generációk felé a kortárs irodalom és költészet eszközével is képesek legyünk közvetíteni, természetesen oly módon, hogy az alkotások szakmai, irodalomesztétikai szempontból is hitelesek maradjanak. Ebben szolgál útmutatásul Vári Fábián László életműve, amely remélhetőleg még hosszú éveken át gyarapszik újabb kiváló versekkel, és a fiatal alkotók körében számos követőre talál.

(Elhangzott Badacsonyban, 2019. május 30-án, a *Határtalan magyar irodalom* c. konferencián.)

